

SOSIAALIALAN KOULUTUKSEN INNOVAATIOT – SOSIAALIHUOLLON TULEVAISUUS – TIETOPOHJAN VAHVISTAMINEN

YTM Aulikki Kananoja
Huoltaja-säätiön hallituksen puheenjohtaja

Huoltaja-säätiön esitys vuonna 1983

Sosiaaliturva-lehden 70-vuotisjuhlaseminaarissa vuonna 1982 esitettiin ajatus käytäntöön kytkeytyistä sosiaalityön opetus- ja kehittämissyksiköistä. Ajatuksen jatkotyöstämistä varten Huoltaja-säätiön hallitus asetti työryhmän, jossa olivat edustettuina sosiaali- ja terveysministeriö, sosiaalihalitus, Tampereen yliopisto ja Huoltaja-säätiön hallitus, jonka silloinen puheenjohtaja Jaakko Tuomi toimi myös työryhmän puheenjohtajana. Työryhmän selvityksessä todetaan muun muassa:

”...Sosiaalityön uusien työmenetelmien kehittämiseksi ja kokeilemiseksi, tieteellisen tutkimuksen ja käytännön sosiaalityön välisen yhteyden kiinteyttämiseksi ja alan käytännön opetuksen kehittämiseksi tarvitaan uudistuksia.

Tutkimus-, kokeilu- ja opetustoiminta voitaisiin lähinnä sosiaalityön koulutuspaikkakunnilla yhdistää alueelliseen sosiaalitoimistoon, jonka väestöpohja olisi riittävän suuri, jotta toiminnassa esiintyisivät kaikki sosiaalityön ja sosiaalipalvelujen muodot. Tällaisen yksikön tehtävänä olisi toiminnan sisällön kehittäminen.

Hallintoelimenä tulisi sosiaalilautakunnan tai sen jaoston lisäksi olla neuvottelukunta, jossa olisi mukana vähintään kunnan, valtion ja yliopiston edustus. Tieteellisellä intressillä tulee olla sellainen asema keskuksen hallinnossa, että se voi ohjata toiminnan luonnetta niissä rajoissa, joissa resurssit, säädökset ja sosiaalityön yleiset periaatteet asettavat...”

Säätiö esitti 9.5.1983 sosiaali- ja terveysministeriölle, että ministeriö ryhtyisi käytännön toimiin sosiaalityön tutkimus- ja kokeilukeskuksen tai –keskusten perustamiseksi jo vuoden 1984 aikana tai mahdollisimman pian.

Sosiaalialan koulutuksen ja tutkimuksen edistäminen kuuluu jo sääntöjenkin perusteella Sosiaaliturva-lehteä julkaisevan säätiön tehtäviin. Edellä kuvatusta esityksestä syntyi sittemmin

STM:n asettaman opetussosiaalikeskustoimikunnan mietintö, mutta ei ehdotettuja opetussosiaalikeskuksia. Syitä suunnitelman toteutumattomuuteen en tunne, mutta oletan että monien eri tekijöiden vuoksi ”aika ei ollut kypsä” niin suurelle uudistukselle. Sosiaalityön opetus oli juuri kehittymässä yliopistojen ylemmäksi korkeakoulututkinnoksi. Yhteiskuntatieteiden piirissä tätä ei välttämättä pidetty tärkeänä. Oman aseman vahvistaminen tiedeyhteisössä, jossa yhteiskunnallinen käytäntö omana opetus- ja tutkimusalanaan oli ”outo lintu”, vaati sosiaalityön opetuksen ja tutkimuksen edustajilta ennen kaikkea tieteellisyyden osoittamista ja tieteellisen profiilin korostamista. Tällaisessa tilanteessa käytäntöyhteyden korostaminen saattoi olla pikemmin uhka kuin mahdollisuus. Omalta opiskeluaikaltani muistan kiivaat keskustelut sosiologian opiskelijoiden kanssa siitä, onko sosiaalipolitiikka tiede. Voin kuvitella, että samanlaisia keskusteluja on käyty myös sosiaalityön ja yleisen sosiaalipolitiikan opiskelijoiden - kenties professoreidenkin - välillä siinä vaiheessa, kun sosiaalityö yliopistoissa sai omat professuurinsa ja muut tieteenalan tunnusmerkit.

Opetussosiaalikeskuksia ei siis 1980-luvulla syntynyt. Sen sijaan myöhemmin aikaan saadut sosiaalialan osaamiskeskukset ja kehittämissyksiköt täyttävät osittain tätä tehtävää, mutta eivät kuitenkaan täysin sitä tavoitetta opetuksen, tieteellisen tutkimuksen ja käytännön yhdistämisessä, jota alun pitäen kaavailtiin.

Kun puhumme vuonna 2007 Sosiaaliturva-lehden 95-vuotisseminaarissa - 24 vuotta edellä kuvatun selvitystyöryhmän ja säätiön esityksen jälkeen – sosiaalialan koulutuksen innovaatioista ja tietopohjan vahvistamisesta, on hyvä muistaa, että tie innovaatioideasta vakiintuneeseen käytännön toteutukseen on pitkä ja mutkikas, eikä läheskään aina johda asetettuun tavoitteeseen.

Keskeiset ulottuvuudet

- koulutus
- sosiaalihuollon käytäntö
- tutkimus
- kehittäminen.

En käsittele näitä esitetyssä järjestyksessä, vaan yritän jäsentää mieluumminkin niiden välisiä suhteita.

Perinteinen käsitys käytännön, koulutuksen ja tutkimuksen suhteista on ollut, että tutkimus tuottaa käytännön kannalta tärkeätä tietoa, joka koulutuksen kautta ja uusien työntekijöiden välityksellä siirtyy käytäntöön, jossa sitä muokataan – erilaisten kehittämishankkeiden avulla - uusiksi työtavoiksi ja menetelmiksi. Tässä ajattelutavassa olennaista on kysyä, ovatko tutkijoiden kysymyksenasettelut relevantteja käytännön kannalta. Sosiaalialan kesto-ongelmahan on ollut tutkimustulosten hidas tai puutteellinen siirtyminen käytännön sosiaalihuoltoa hedelmöittäväksi ja uudistumista edistäväksi ainekseksi. Harvinaista ei ole ollut sekään, että tutkijat ovat moittineet tästä käytännön työntekijöitä ja käytännön työntekijät puolestaan kritisoineet tutkijoiden elämälle vieraita tutkimusintressejä ja vaikeasti ymmärrettävää kieltä. – Joka tapauksessa perinteinen tiedonkulkuketju tutkimuksen ja käytännön välillä on aikaa vievä – joskus alkuperäinen ongelma ehtii poistua ennen kuin tieto saavuttaa käytännön -, katkeileva ja vaikutuksiltaan epävarma.

On mahdollista että yli kahdenkymmenen vuoden takaisessa keskustelussa yhtenä tavoitteena oli saada tutkijoiden kysymyksenasettelut lähemmäksi käytäntöä ja sitä kautta paremmin istumaan käytännön sosiaalityöntekijöiden kätehen. Koska opetuksessa elettiin sosiaalityöntekijöiden koulutuksen muutosvaihetta kohti tieteellistä ja tutkimusorientoitunutta koulutusta, oli hyvin perusteltua ja ymmärrettävää että samaan aikaan tunnettiin huolta opetuksen käytäntö- yhteyksistä ja nähtiin tärkeäksi varmistaa koulutuksessa ja tutkimuksessa juuri tätä ulottuvuutta..

Tänä päivänä elämme toisenlaisessa maailmassa. Sosiaalialan koulutus on jäsentynyt kahdeksi korkea-asteen koulutukseksi eurooppalaisen ns. dualimallin mukaisesti. Koulutuksen rakenteiden muutoksen rinnalla on käynnissä paljon syvempi muutosprosessi tiedonmuodostuksen ja innovaatioprosessien luonteen ymmärtämisessä. Kun kaikki tämä tapahtuu muuttuvassa yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa ympäristössä muuttuvien korkeakoulurakenteiden maailmassa, on sosiaalialan koulutus jälleen orientoitumassa tulevaisuuteen tilanteessa, jossa ”maailmankäsitykset”, keskeiset ympäristöt ja koulutuksen rakenteet ovat radikaalisti muuttumassa. Miten alan koulutusta, käytäntöä ja tiedonmuodostusprosesseja tulisi tässä ympäristössä uudistaa, jotta osaisimme suunnistaa niihin kysymyksiin, joita ihmisten elämäntilanteet ja elämisen vaikeudet tuovat meidän eteemme seuraavilla vuosikymmenillä?

Sosiaalialan monimuotoisuus

Sosiaaliala ei ole enää pitkään aikaan ollut sama kuin Sosiaaliturva-lehden syntymävuosien köyhäinhoito. Köyhäinhoidon tarve ei tosin ole poistunut; päinvastoin köyhyys on osoittautunut sitkeäksi ilmiöksi. Nyt se vain muotoutunut monien sosiaalisten, aineellisten ja psyykkisten vaikeuksien kimpuksi, joka pysyy hengissä myös hyvinvointiyhteiskunnassa. Köyhyyden ja monialaisen puutteen rinnalle sosiaalialan tehtäviksi on tullut myös ns. universaaleja, koko väestön tavallista elämänmenoa tukevia tehtäviä. Sosiaalinen ulottuvuus ihmisten elämäntilanteissa on alkanut muodostua konkreettisiksi palvelutarpeiksi, kun aikaisemmat sosiaaliset järjestelmät – perhe, kylä, lähiyhteisö, talonmies – eivät enää hoida keskeisiä huolenpidon, kasvatuksen, kontrollin ja hoivan tarpeita.. Sosiaalipalveluja tarvitaan ”tavallisen” lapsuuden ja ”tavallisen” vanhuuden tukena. Näiden tavallisten tilanteiden lisäksi tarvitaan sosiaalihuollon vastuuta ja huolenpitoa, jotta samat tavallisen elämän edellytykset varmistuisivat myös sellaisille ihmisille ja ryhmille, joiden omat edellytykset huolehtia omista perustarpeistaan eri syistä ovat rajoittuneet. Syinä voivat olla yleinen sosiaalinen avuttomuus, päihde- tai mielenterveysongelmat, asunnottomuus taikka toimintakykyä rajoittava vammaisuus. Näiden tavallisen elämän perusedellytysten turvaamisen rinnalla sosiaalihuollon vastattavaksi tulee entistä useammin myös tehtäviä, joissa ei ole kysymys vain elämän perusedellytysten turvaamisesta, vaan paljon moniaineksisemmista vaikeuksien vyyhdestä. Tarvitaan osaamista tilanteissa, joissa on välttämätöntä saada aikaan myönteisiä muutoksia monin tavoin toisiinsa kietoutuvissa psykososiaalisissa, taloudellisissa ja terveydellisissä ongelmatilanteissa. Toisinaan ongelmilla on pitkä kehityshistoria, toisinaan ne ovat syntyneet äkillisten kriisien seurauksena mutta sementoituneet elämäntilanteiden pysyviksi piirteiksi. Näissä tilanteissa ei riitä tavallisten elämänedellytysten turvaaminen taikka arkielämän tuki, vaan tarvitaan ymmärrystä sekä ongelmien luonteesta että niistä tekijöistä, jotka voivat käynnistää ja edistää toipumista, aikaan saada sosiaalista vahvistumista. Tarvitaan osaamista, joka käynnistää myönteiset muutokset kohti vahvistuvaa toimintakykyä ja parempaa kykyä käsitellä elämän vastaan tuomia vaikeuksia. Sosiaalialan kysymysten kirjo on niin suuri, että se ei ole yhdellä vastauksella käsiteltävissä eivätkä sen tiedonmuodostus ja osaaminen ole yhdellä lähestymistavalla rakennettavissa.

Pidän sosiaalialan ja tulevaisuuden kannalta perusteltuna, että meillä on koulutuksessa ns. duaalimalli, eli kaksi erilaista opetuksen orientaatiota. Se mikä meiltä puuttuu, on yhteinen analyysi sekä muuttuvan maailman heijastusvaikutuksista sosiaalialan työhön että sosiaalialan tehtävien luonteesta tässä muuttuvassa ympäristössä. Tarvitsemme yhteistä käsitystä siitä, miten kumpikin koulutussuunta voi kehittää omaa osaamisprofiiliaan erilaisten – toisiaan täydentävien – osaamisten suuntaan. Niin kuin usein tällaisessa tilanteessa, myös sosiaalialan koulutuksessa on saanut suuren

sijan asian tarkastelu status-kysymyksenä. Jos kysymystä lähestytään pelkästään kahden koulutussektorin statuskysymyksenä tai kilpailuasetelmista lähtien, edellytykset monipuoliseen ja puolueettomaan alan tehtävien, sisältöjen, kehityssuuntien ja osaamistarpeiden analyysiin heikkenevät. Joudun toteamaan, että myöskään jäljempänä esittelemäni opetusministeriön selvitysryhmä ei omassa työssään tällaista analyysiä kyennyt tekemään. Ehdotuksia jouduttiin muotoilemaan paljolti nykytilannetta kuvaavien tekijöiden pohjalla ja duaalimallin eriävien tulkintojen olosuhteissa. – Alan tulevaisuuden osaamistarpeiden monipuolinen ja perusteltu analyysi odottaa vielä tekemistään.

Sosiaalihuolto ja tiedonmuodostus

Eri yhteyksissä on todettu, että sosiaalihuollon ja sitä toteuttavien ammattien tietopohjan keskeinen ongelma on *tiedon heikko kumuloituminen*. Tämä tarkoittaa sitä, että eri tahoilla tuotettava tieto jää hajanaiseksi, toisistaan irrallisiksi tiedonpalasiksi. Uusi tieto ei sen paremmin täydennä kuin kumoakaan aikaisempaa tietoa. Tieto on hajallaan eri tieteenalojen ja sosiaalialan eri tutkimushankkeiden ja toimijoiden piirissä. Edes työikäntöjä koskeva menetelmällinen tietokaan ei kasaannu käytännön työtä hyödyttävällä tavalla. Käytännön työntekijät eivät välttämättä saa tästä hajanaisesta tietovarannosta itselleen tukea ja lopettavat lukemisen – taikka eivät sitä aloitakaan. Kun tieto on hajanaista ja vaikeasti koottavissa, organisaatiot saattavat hakea oppia mieluummin mediaseksikkäiltä konsulttifirmoilta kuin oman alan teoreettisesta tai ammattikäytäntöä koskevasta kirjallisuudesta taikka muusta ammatillisesta tietovarannosta.

Toinen suomalaisiksi sosiaalialan ongelmaksi nimitettävä kysymys on *kansainvälisen kokemuksen ja tiedon rajallinen käyttö*. Olemme tottuneet ajattelemaan, että meidän ongelmamme, meidän järjestelmämme, meidän ratkaisumme ovat niin ainutlaatuisia, että muiden maiden tietoa ja kokemuksia ei voida hyödyntää. Tietysti yhteiskuntien ja valtioiden, niiden sosiaalisten olojen ja ongelmien sekä toimintarakenteiden välillä on eroja. Mutta mitä pienemmäksi maailma käy, mitä laajempaa on suomalaisten seurustelu kansainvälisillä viestintäareenoilla, sitä heikommin selityksemme kansainvälisen tiedon tarpeettomuudesta tai soveltumattomuudesta ovat perusteltavissa. Jos 5 miljoonan kansakunnan pitää itse keksiä ja luoda kaikki sosiaalialan keksintönsä, jäämme auttamatta jälkeen alan kehityksessä. Meillä on toki monia hienoja kehityshankkeita ja uudistuksia, mutta ajatus että jokainen uusi menetelmä pitäisi voida itse kehittää, johtaa aikaa vievään kehitykseen. Ehkä emme ole vielä päässeet eroon siitä

hyväntekeväisyysaikakauden käsityksestä, että työntekijän persoonallisuus ja menetelmä ovat sama asia, eikä uusia toimintatapoja voi oppia, jos menetelmän alkuperäinen kehittäjä on joku muu. Mary Richmondhan jo viime vuosisadan alkupuolella muutti tämän käsityksen, mutta silti se vielä elää. Ihmistyöhön soveltuva persoonallisuus ja menetelmät eivät ole vaihtoehtoja – molempia tarvitaan. Kokemuksesta voin sanoa, että muidenkin kehittämiä työkäytäntöjä on mahdollista opiskella ja oppia. Silti työskentelyssä ihmisten kanssa myös oman persoonallisuuden jälki aina on mukana.

Kolmas ja keskeisin kysymys liittyy käsitykseen *tiedosta* ja *tiedonmuodostuksesta*. Tämä on erityisen merkittävä sosiaalihuollon kaltaisella toiminta-alueella, jossa ollaan tekemisissä hyvin monialaisten elämänilmiöiden kanssa. En ole tiedonmuodostuksen taikka tieteenfilosofian asiantuntija enkä tutkija, mutta olen voinut viimeaikaisesta keskustelusta todeta, että niin tiedonmuodostuksen kuin innovaatioidenkin maailmassa elävä elämä ja käytäntö on muodostumassa perinteisen tieteellisen tutkimuksen rinnalle merkittäväksi tiedonmuodostuksen areenaksi. Zygmunt Bauman on kuvannut tätä myös ”toiseksi” tiedoksi, jonka tuottaminen ei noudata modernin yhteiskunnan käyttämiä tieteellisen tutkimuksen menetelmiä. Keskustelua toisesta tiedosta käydään monilla areenoilla. Viimeksi 16.11. Stakesin hyviä käytäntöjä koskevassa seminaarissa niin Nokian tutkimuslaitoksen tutkimusjohtaja kuin Stakesin hankkeen edustajatkin toivat monin tavoin esiin uudenlaisen tiedonmuodostuksen esiin nousemista. – Olen jonkin verran seurannut TV1:n suomalaisia antropologeja koskevaa sarjaa ja todennut, että antropologien käyttämät tutkimusmenetelmät tulevat hyvin lähelle sitä, mitä sosiaalityön tietopohjassa tarvitaan, ihmisten arkielämän, tapojen, tottumusten ja toiminnan muotoutumisen ja niihin vaikuttavien tekijöiden ymmärrystä. Vaikka meidän sosiaaliturvakoneistomme on tärkeä tuki ihmisille eri elämäntilanteissa, ihmisten elämän pääosa kuitenkin tapahtuu järjestelmien ulkopuolella. Järjestelmiä koskeva tieto auttaa vain rajallisesti ymmärtämään niitä ihmisten elämän sosiaalisia aineksia, joiden kanssa ammattilaiset ovat tekemisissä. Järjestelmiä koskevaa tietoaakin toki tarvitaan. Esimerkiksi sosiaaliturvajärjestelmää sen puutteita ja kohdentumista sekä sen vaikutuksia koskevaa tietoa tarvitaan auttamisinstituutioiden kehittämiseksi. Se ei välttämättä kuitenkaan auta sitä työntekijää, joka painii lastensuojelussa toistuvasti heitteille jätetyn pienen lapsen vanhempien taikka murrosikäisen uhman edessä itsensä avuttomiksi tuntevien vanhempien, rikosuraa aloittelevan nuoren, huumeikierteestä ulos pyristelevän ihmisen taikka omaistensa kaltoin kohteileman vanhuksen kysymysten ja auttamismahdollisuuksien kanssa. Käytännön työntekijöiden tehtävä on arvioida, minkälaisiin kysymyksiin minkäinlaista tietoa tarvitaan.

Johtopäätös edellä sanotusta on, että sosiaalihuolto ja sen sisällä erilaiset tehtävät tarvitsevat pohjaksi uudenlaista tiedonmuodostusta, tieteellisiä lähestymistapoja, jotka auttavat ymmärtämään työn moniulotteisia kohdeilmiöitä ja niiden muuttumisen dynamiikkaa. Vaikka en ole tiedeyhteisön edustaja, uskallan kuitenkin olettaa, että uudenlaisen tiedonmuodostuksen esiin nostaminen ja kehittäminen ei ole helppo tehtävä, ei etenkin silloin kun tarve ja kehittämisspyrkimykset nousevat tiedeyhteisössä paikkaansa hakevan, tieteelliseltä statukseltaan toisinaan kyseenalaistetun ja kehityksessä olevan alan piiristä. Tällaista kehitystä ei tapahdu vuodessa eikä kahdessa, eikä edes kymmenessä, hyvä jos sadassa. Se ei voi tapahtua myöskään irrallisten ja sattumanvaraisen rahoituksen turvin toteutuvien hankkeiden ympäristössä, vaan tarvitsee perustakseen vakaan instituution ja sellaiset yhteisölliset rakenteet, jotka mahdollistavat pitkäjänteisen ja tietoa kumuloivan tutkimustyön. Uudelle tiedonmuodostuksen lähestymistavalle on tärkeää, että se joutuu testaamaan omaa ”paradigmaansa” ympäristössä, jossa sen lähtökohdat ja kehityksessä olevat lähestymistavat ovat myös kriittisen tarkastelun kohteina. Vain näin – jatkuvan argumentoinnin, luovuutta ja kurinalaisuutta yhdistävän ajattelun kautta – syntyy kestävä tieteellistä pohjaa myös sosiaalialalla.

Nopeasti muuttuvassa maailmassa sosiaalihuolto saa eteensä ihmisten elämän uudenlaiset uhat, yhteiskunnan ja kulttuurin muutosten heijastusvaikutukset usein ennen kuin ne ovat laajemmin nähtävissä. Täyttääkseen yhteiskunnallisen tehtävänsä sosiaalihuolto ei voi tyytyä siihen, että alan tietopohja laahaa yhteiskunnallisen kehityksen jäljessä taikka siihen, että alan tutkimus tuottaa epärelevanttia, käytäntöön huonosti asettuvaa tietoa. Tämän vuoksi elävän elämän, käytännön ja tiedonmuodostuksen tiivis yhteys on olennainen.

Uusien tieteellisten lähestymistapojen rinnalla tarvitaan myös perinteisempiä tutkimusorientaatiota. Voidakseen tietää, miten ala täyttää yhteiskunnallisen tehtävänsä, on myös seurattava ja arvioitava työtä. Vaikka luonnontieteiden piirissä sovellettavat kokeelliset vertailuasetelmat eivät sellaisenaan ole käyttökelpoisia sosiaalihuollon vaikutusten arviointiin, emme voi jatkuvasti välttää eettistä vastuuta asiakkaiden kokemusten ja elämäntilanteiden muutosten seurannasta ja työn vaikutusten arvioinnista. On luotava sosiaalihuoltoon soveltuvia keinoja, joilla voimme kuunnella ja seurata asiakkaiden kokemuksia, arvioida nykyisten käytäntöjen osuvuutta asiakkaiden ongelmien näkökulmasta sekä tunnistaa menetelmien ja toimintatapojen puutteet ja parantamisen tarpeet. Tässäkin on tärkeä erottaa työntekijän persoonallisuus ja menetelmä. Jos näitä ei kyetä erottamaan, silloin arviointi koetaan helposti uhkana ja oman persoonallisuuden arvosteluna. Tällaisista lähtökohdista alan kehittäminen on vaikeaa. Onneksi arviointi- ja vaikuttavuuskeskustelun

yleistyminen on johtamassa siihen, että arviointikaan ei enää ole samanlainen henkilökohtainen uhka tai sosiaalialalle sopimaton peikko kuin vielä muutamia vuosia sitten.

Opetusministeriön asettama selvitystyöryhmä

Sosiaalialan nähtävissä olevat kasvutarpeet, korkeakoulutuksen rakenteiden ja alan tehtävärakenteiden vastaamattomuus, tuoreet kelpoisuusehdot ja niiden luomat jännitteet, nopeasti laajentunut kehittämistoiminta sekä innostavat kokemukset opetuksen ja tutkimuksen uusista käytäntöön kiinnittyvistä muodoista antoivat aiheen ja ympäristön kuluvan vuoden alkupuoliskolla työskennelleen opetusministeriön asettaman sosiaalialan korkeakoulutusta käsitelleen selvitystyöryhmän työlle (Sosiaalialan korkeakoulutuksen suunta. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:43. <http://www.minedu.fi/julkaisut>).

En tarkastele tässä selvitystyöryhmän työtä kokonaisuudessaan. Keskityn pääasiassa kysymyksiin, jotka liittyvät käytännön, opetuksen, tutkimuksen ja kehittämisen yhteistyökysymyksiin.

Silloin, kun jollakin tehtäväalueella on monta toimijaa ja kun alkaa syntyä epäselvyyttä työnjaoista taikka epäilyjä voimavarojen tuhlautumisesta päällekkäiseen toimintaan, on viisasta palata tarkastelemaan mukana olevien instituutioiden ydintehtäviä. On uudelleen kysyttävä, mitä varten kyseisen instituutio on olemassa. Nyt puheena olevalla tehtäväalueella keskeisiä toimijoita on kolme:

- yliopistot
- ammattikorkeakoulut.
- sosiaalialan käytännön toteuttajat ja hallinto, joita tässä edustakoot sosiaali- ja terveysministeriö, sen alaiset sosiaalialan osaamiskeskukset ja kehittämissyksiköt.

Yliopistojen tehtävä on määritelty yliopistolaisissa (27.6.1997/645), sen 4 §:ssä:

”.. Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. Tehtäviään hoitaessaan yliopistojen tulee toimia vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.”

Ammattikorkeakoulujen tehtävä on todettu ammattikorkeakoululain (9.5.2003/351) 4 §:ssä:

... ”Ammattikorkeakoulujen tehtävänä on antaa työelämän ja sen kehittämisen vaatimuksiin sekä tutkimukseen ja taiteellisiin lähtökohtiin perustuvaa korkeakouluopetusta ammatillisiin asiantuntijatehtäviin, tukea yksilön ammatillista kasvua ja harjoittaa ammattikorkeakouluopetusta palvelevaa sekä työelämää ja aluekehitystä tukevaa ja alueen elinkeinorakenteen huomioon ottavaa soveltavaa tutkimus- ja kehitystyötä.

Ammattikorkeakoulut antavat ja kehittävät aikuiskoulutusta työelämäosaamisen ylläpitämiseksi ja vahvistamiseksi.

.... ”

Sosiaalialan yleinen mission määrittely käy ilmi ministeriön suunnitelmista ja strategioista.

Olellaisia tämän esityksen kannalta ovat sosiaalihuoltolain määrittelyt toiminnan tarkoituksesta sekä osaamiskeskusten lakisääteisen tehtävän määrittely.

Sosiaalihuoltolain 1 §:n mukaan sosiaalihuollon tarkoituksena on

”...edistää ja ylläpitää yksityisen henkilön, perheen sekä yhteisön sosiaalista turvallisuutta ja toimintakykyä.”

Edellisen lisäksi lain 13 §:n 1 momentissa todetaan, että sosiaalihuoltoon kuuluvina tehtävinä kunnan on huolehdittava sen sisältöisinä ja siinä laajuudessa kuin kulloinkin säädetään muun ohella:

”...6) sosiaalihuoltoa ja muuta sosiaaliturvaa koskevan koulutus-, tutkimus-, kokeilu- ja kehittämistoiminnan järjestämisestä ...

.....

Sen lisäksi, mitä 1 momentissa on säädetty, kunta on alueellaan velvollinen toimimaan muutoinkin sosiaalisten olojen kehittämiseksi ja sosiaalisten epäkohtien poistamiseksi.”

Sosiaalialan osaamiskeskusten tarkoitus on määritelty osaamiskeskuksia koskevassa laissa (13.12.2001/1230), sen 1 §:ssä:

”...Sosiaalialan osaamiskeskustoiminnan tarkoituksena on luoda ja ylläpitää koko maan kattava alueellinen yhteistyörakenne sosiaalialan perus- ja erityisosaamisen edistämiseksi sekä sosiaalialan alueellista yhteistyötä edellyttävien erityisosaamista vaativien erityispalvelujen ja asiantuntijapalvelujen turvaamiseksi.”

Osaamiskeskusten tehtävät on määritelty tarkemmin lain 2 §:ssä:

”...Kunkin osaamiskeskuksen tehtävä on toimialueellaan turvata:

- 1) sosiaalialalla tarvittavan asiantuntemuksen kehittyminen ja välittyminen;*
- 2) peruspalvelujen kehittyminen sekä erityisosaamista vaativien erityispalvelujen ja asiantuntijapalvelujen kehittyminen ja välittyminen;*
- 3) sosiaalialan perus-, jatko- ja täydennyskoulutuksen ja käytännön työn monipuolinen yhteys;*
- 4) sosiaalialan tutkimus-, kokeilu- ja kehittämistoiminnan toteutuminen; sekä*
- 5) muiden 1 §:n 1 momentin tavoitetta palvelevien tehtävien toteutuminen.*

Lisäksi osaamiskeskusten tehtävä on turvata valtakunnallista väestöpohjaa edellyttävien erityisosaamista vaativien erityispalvelujen ja asiantuntijapalvelujen kehittyminen ja välittyminen 5 §:ssä tarkoitetussa neuvottelukunnassa erikseen sovittavan työnjaon pohjalta.

...”

Kaikkien kolmen keskeisen instituution ydintarkoitus ja perustehtävä on erilainen:

- Yliopistojen perustehtävä nousee vapaasta tutkimuksesta sekä tieteellisestä ja taiteellisesta sivistyksestä sekä ylimmän opetuksen järjestämisestä. Vuorovaikutus yhteiskunnan kanssa on ”kolmas tehtävä”, joka tukee ydintehtävien toteuttamista.
- Ammattikorkeakoulujen tehtävä on kouluttaa asiantuntijoita työelämän ja alueellisen elinkeinoelämän osaamis- ja kehittämistarpeisiin; tutkimuksen ja kehittämisen rooli on välineellinen eli sen tulisi tukea koulutusta sekä alueen työ- ja elinkeinoelämän tarpeita.
- Sosiaalialan ja sen hallinnon tehtävä on varmistaa sosiaalihuollon laissa määritellyn tarkoituksen toteutuminen eli ihmisten ja yhteisöjen sosiaalinen turvallisuus ja toimintakykyisyys; sosiaalihallinnon alaisen osaamiskeskustoiminnan tehtävä on huolehtia siitä, että alalla toimivalla henkilöstöllä on – muuttuvissakin oloissa - tarvittava perus- ja erityisosaaminen; tutkimus, koulutus ja kehittäminen ovat selkeästi perustarkoituksen tukifunktioita, eivät sosiaalihallinnon ydintarkoituksia sinänsä.

Miten opetusministeriön selvitysryhmä vastaa sosiaalialan tulevaisuuden kysymyksiin?

Edellä kuvatuista kysymyksistä selvitystyöryhmä ottaa selkeimmin kantaa tiedonmuodostuksen rakenteisiin ja koulutuksen rakenteisiin. Vähemmälle käsittelylle jäivät kehittämistoimintaa koskevat kysymykset.

Opetus- ja tutkimuslinikat

Työryhmä esittää perustettavaksi sosiaalityön opetusta antaviin yliopistoihin ja sosiaalialan käytännön yksiköihin kiinnittyvät opetus- ja tutkimuslinikat – eli palataan Huoltaja-säätiön yli 20 vuoden takaiseen opetussosiaalikeskusideaan. Aika näytti käytyjen keskustelujen pohjalta nyt kypsemältä, etenkin kun tämältyyppisestä toiminnasta oli jo joitakin kokemuksia, Turusta ja Helsingistä vaikka kummassakaan ei aivan tarkoitetun kaltaista klinikkaa vielä ole.

Klinikan tehtävä nousee nimenomaan yliopistojen tutkimus- ja opetusfunktiosta. Kysymys ei ole sosiaalialan yleisestä kehittämisyksiköstä, vaan uusien ratkaisujen hakemisesta sosiaalityön opetukseen ja tieteelliseen tutkimukseen. Ehdotetulla toimintamallilla haetaan sellaista opetuksen ja tieteellisen tutkimuksen ympäristöä, joka on dialogissa elävän elämän ja käytäntöjen kanssa. Olen ymmärtänyt tämän vastaavan niitä ajatuksia, joita kuvataan tiedonmuodostuksen ja innovaatioiden avoimina ympäristöinä. Tieto nousee kentältä, kuten Synnöve Karvinen-Niinikoski ja Maria Tapola otsikoivat artikkelikokoelmansa toimittamassaan Heikki Waris –Instituutin julkaisussa . Tämä tarkoittaa tutkijan menoa lähelle tutkimusaluetta, jopa sen sisään. Tilannetta voisi tulkita sitenkin, että sosiaalityön piirissä on syntymässä sellaisia tieteellisen tutkimuksen lähestymistapoja, jotka ovat lähellä antropologista tutkimusotetta (alan piirissä on yleistymässä käsite etnografia). Kysymyksessä ei ole ”valmis” tai pitkään testattu menetelmä, vaan lähestymistapa, joka kokemuksen perusteella antaa sosiaalityön tutkimukselle osuvan instrumentin ja alan luonteeseen soveltuvan alustan myös kehittämislle.

Tutkimusmenetelmän kehittämislle ja sen tieteelliselle arvioinnille tarvitaan kuitenkin kestävä ja vakaa ympäristö, jossa mahdollistuu tutkijoiden asettuminen lähelle ihmisten elämää ja lähelle nykyisiä ammattikäytäntöjä. Opetus- ja tutkimuslinikkaa ei siis ole pelkästään hallinnollinen rakenne, vaan myös fyysinen ympäristö, jossa tutkimustyö tapahtuu elävien ihmisten kanssa elävien ihmisten toimin.

Opetus- ja tutkimuslinikan toinen funktio on toimia opetuksen ympäristönä. Kaikkea käytännön opetusta se ei voi määrällisestikään korvata, mutta opiskelijoilla tulisi olla mahdollisuus opiskelun aikana olla myös klinikkaopetuksessa. Vallitsevan käytännön opetuksen ongelmana on se, että niissä opiskelijat usein sosiaalistetaan nykyisiin työkäytäntöihin, jotka eivät aina vastaa sitä mitä työn tulisi taikka se voisi parhaimmillaan olla. Sosiaalihuollon ympäristö on miltei poikkeuksetta kiireen sävyttämä. Hyvässäkin käytännön ohjauspaikassa ei läheskään aina ole riittävästi aikaa tai

edellytyksiä paneutua asiakastyössä syntyvien havaintojen ja teoreettisen taikka tutkimustiedon yhdistämiseen. Jos ohjaajalla itsellään ei ole kokenutta otetta työssä vastaan tulevan havaintomassan teoreettiseen jäsentämiseen, jos ei ole aikaa oman ammatillisen tietonsa päivittämiseen taikka alan tutkimustiedon edes harvajaksoiseen seuraamiseen, ei opiskelija saa kokemusta siitä, mitä nykyistä edistyneempi käytäntö voisi olla. Klinikana tarkoituksena on luoda sellainen opetuksellinen ympäristö, jossa yliopiston opetus- ja tutkimushenkilöstö antaa oman asiantuntemuksensa asiakkaiden tai yhteisöjen tilanteiden ja tarpeiden teoreettiseen jäsentämiseen ja arviointiin sekä opiskelijan menetelmälliseen oppimiseen. Sen tulisi luoda areena myös moniammatillisen työskentelyn oppimiselle. Kun yliopiston opetus- ja tutkimushenkilöstö tätä kautta pääsee tekemisiin käytännössä esiintyvien ongelmien kanssa, on todennäköistä että käytännön ongelmat etenevät myös opetuksen kehittämisen ja tieteellisen tutkimuksen kohteiksi.

Opetus- ja tutkimusklinikan konseptiin kuuluu se, että siellä olisi opiskelijoita kummaltakin korkeakoulusektorilta ja se näin hyödyttäisi kumpaakin sektoria. Ennen kaikkea opetus- ja tutkimusklinikka antaa ympäristön, jossa kahden korkeakoulusektorin tuottamaa osaamista voidaan tarkastella yhteistyössä, selkiyttää kummankin osaamisaluetta ja tehtäväprofiilia ja tällä tavoin tukea myös käytäntöä uusien tehtävärakenteiden aikaan saamisessa. Molempien opetussektoreiden käytännön opettajien ohjaaminen yhteen sovittaen voi myös olla opetus- ja tutkimusklinikoiden tehtävä. Tällä tavoin voidaan edistää erilaisten osaamisten ja tehtävärakenteiden yhteen sovittamista.

Käytäntö-yhteys saattaa näyttää yhteiseltä elementiltä sosiaalialan osaamiskeskusten kanssa. Onkin aihetta korostaa, että opetus- ja tutkimusklinikka ja sen asettuminen käytännön työn yhteyteen on sosiaalialan opetuksen ja tieteellisen tutkimuksen kehittämisen instrumentti. Se on myös yliopistojen kolmannen tehtävän, yhteiskuntasuhteen toteuttamista. Klinikana tarkoituksena ei ole ottaa tehtäväkseen alalla jo olevan henkilöstön osaamisen kehittämistä taikka vastuuta sosiaalialan uudistusten läpiviemisestä kentän henkilöstölle, muutoin kuin alan opiskelijoiden kautta. Vastuu sosiaalihuollon yleisestä kehittämisestä kuuluu sosiaalihuolto-organisaatiolle ja sen alaisille yksiköille. Sen sijaan klinikoilla tulisi olla yliopistojen perusfunktioon soveltuva vastuu sosiaalialan ammatillisen työn tieteellisen pohjan vahvistamisesta. Kahden instituution perustarkoitukset ovat näin ollen täysin erilaiset. Jos sitten toimijoiden yhteisin sopimuksen klinikat saavat esimerkiksi täydennyskoulutukseen liittyviä tehtäviä, se ei muuta klinikan ydinfunktiota osana yliopistojen opetus- ja tutkimustehtävää.

Selvitystyöryhmä esittää myös ammattikorkeakoulujen tutkimusvoimavarojen lisäämistä, jolloin kysymyksessä on ammattikorkeakouluja koskevan lainsäädännön mukainen ammattikorkeakoulujen opetusta ja aluetta palveleva soveltava tutkimus.

Tutkimus-käsite kattaa tänä päivänä laajan kirjon erilaista tutkimustyötä. Perustutkimuksen ja soveltavan tutkimuksen välinen ero ei enää ole yhtä selkeä kuin tämän puheenvuoron pitäjän opiskeluaikana. Uudet, vuorovaikutteiset tutkimukselliset lähestymistavat ja paradigmat eivät välttämättä selvennä erilaisten tutkimusten luonnetta, joten selventävän keskustelun tarve jatkuu. – Sosiaaliala tarvitsee monenlaista tutkimusta: sen tiedollista syvärakennetta vahvistavaa tieteellistä tutkimusta ja sen monimuotoista käytännön työtä tukevaa tutkimusta.

Kehittämisen rakenteet

Kehittämisen alueella selkeimmin tulevat lähelle toisiaan ammattikorkeakoulujen kehittämistehtävät ja sosiaalialan osaamiskeskukset, joilla kummallakin on alueellisen kehittämisen viitekehys. Selvitystyöryhmän aika ei riittänyt tämän kysymyksen perusteelliseen käsittelyyn. Työryhmä ehdotti, että opetusministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö sopivat kahden hallinnonalan kehittämistoiminnan – ammattikorkeakoulujen ja sosiaalialan osaamiskeskusten ja kehittämisyksiköiden - työnjaosta ja voimavarojen jaosta. Selvää on, että pienessä maassa ja rajallisten resurssien ympäristössä ei ole viisasta suunnata varoja samanlaiseen toimintaan kahta eri kanavaa pitkin. Eri sektoreiden kehittämiskäytäntöiden yhteen sovittamisesta on jo hyvää kokemusta, joten niistä voitaisiin ottaa oppia laajemminkin. – Käynnissä oleva kunta- ja palvelurakenteen muutos ehkä tekee aiheelliseksi sosiaalialan osaamiskeskusten tehtäväkuvan tarkistamisen, erityisesti suhteessa erityispalvelujen tuottamiseen.

Muita esityksiä

Selvitystyöryhmän muista ehdotuksista on tässä yhteydessä syytä mainita seuraavat:

- Sosiaalityön opetusta antavien yliopistoyksiköiden yhteistyön tiivistäminen sosiaalityön opetuksen valtakunnalliseksi konsortioksi, jonka puitteissa voidaan sopia myös koulutuksen yhdenmukaistamisesta, tutkimustyön profiileista ja työnjaosta sekä mahdollisuuksien mukaan yhteisistä opetusosioista (esim. verkko-opetus)

- Yliopistojen sosiaalityön opetusverkoston (sosnet) ja ammattikorkeakoulujen vastaavan verkoston yhteistyön tiivistäminen
- Korkeakoulujen tuottaman osaamisen profiilien selventäminen, jolloin erityisesti nuoren ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon profiloiminen on olennaista, jotta uusi osaaminen ja työelämän tarpeet löytävät toisensa
- Ammattikorkeakoulujen aikuisopiskelun lisääminen – tämä on erityisen tärkeää sosiaalialan näkökulmasta, koska alalle kypsytään usein myöhemmällä iällä
- Monialaisen vanhusten palveluohjauskoulutuksen luominen ammattikorkeakouluihin; tällöin ei kysymyksessä ole vain sosiaali- ja terveydenhuollon koulutusohjelma, vaan paljon laajemman toiminta-alueen ohjauksen osaaminen
- Avoimen yliopiston kautta väylän luominen ns. väärän pääaineen maistereille sosiaalityöhön pätevytykseksi
- Ammatillisen tohtoritutkinnon käynnistäminen tieteellisen tohtoritutkinnon rinnalle ja väylän avaaminen myös ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneille
- Erityisvaltionosuuden saaminen opetus- ja tutkimuskeskusten toimintaan (yliopistollisia keskussairaaloja vastaavalla tavalla) ja yliopistojen sosiaalityön opetuksen rahoitusta parantava kustannuskertoimen korottaminen
- Valtakunnallisen elimen aikaansaaminen sosiaalialan käytännön kehittämisen ja koulutuksen kehittämisen yhteen sovittamiseksi.

Yhteenvetoa

Sosiaalialaa ja sosiaalityötä samoin kuin alan koulutusta koskevia selvityksiä ja kehittämissuunnitelmia on viimeisen vuosikymmenen aikana tehty poikkeuksellisen paljon. Tietoa ja tavoitteita on. Käytännön kehittämiseen on luotu sosiaalialan osaamiskeskukset ja kehittämissyksiköt. Sosiaali- ja terveysministeriö ja opetusministeriö ansaitsevatkin kiitokset paneutumisesta sosiaalialan ja sen koulutuksen kehittämiseen.

Monista selvityksistä, suunnitelmista ja kehittämissuunnitelmista ala tuntuu silti painivan jatkuvien ongelmien kanssa, joista yksi keskeinen liittyy työvoiman saatavuuteen ja pysyvyyteen. Työtä on siis vielä jäljellä. Mitä siis vielä pitäisi tehdä? Sosiaalihuollon tulevaisuuden, sen tietopohjan vahvistamisen ja koulutuksen innovaatioiden näkökulmasta pidän tärkeänä seuraavia tehtäviä.

Nämä eivät ole edellä referoidun työryhmän muotoilemia johtopäätöksiä, vaan tämän esityksen pitäjän henkilökohtaisia käsityksiä tulevaisuuden tarpeista:

- Tarvitsemme yhteiskunnallisten ja kulttuuristen muutosten teoreettisesti jäsentynyttä analyysiä sen ennakoimiseksi, minkälaista osaamista ja työn sisältöä tulevaisuudessa tarvitaan; näkyväksi tehty ymmärrys maailman muutoksen ja sosiaalialan yhteyksistä on tärkeä, vaikka aivan yhteistä näkemystä ei saavutettaisikaan
- Tarvitsemme irrottautumista vain status-näkökulmasta lähtevästä keskustelusta niin opetuksen, tutkimuksen kuin kehittämisenkin areenoilla, eikä vähiten käytännön työssä; sosiaalialan opetuksen, tutkimuksen ja kehittämisen alalla toimivien instituutioiden ydintehtävän kirkastaminen on tarpeen, jotta vain statukseen keskittyvä keskustelu saa vaihtoehtoja; tarvitsemme eri tutkintojen ja koulutusten tuottamien osaamisten selkiyttämistä, erilaisten osaamisprofiilien kirkastamista
- Tarvitsemme eri instituutioiden yhteistyömuotojen ja –rakenteiden parantamista ja vakiinnuttamista sekä yhteistyön tarkoitusten kirkastamista
- Tarvitsemme tietoa niistä sosiaalialan toimintatavoista, työyhteisöistä ja organisatorisista rakenteista, joihin asiakkaat, työntekijät ja työnantajat ovat tyytyväisiä; jatkuvan puutteiden osoittamisen rinnalla tarvitaan tietoa siitä, mikä toimii ja edistää alan ydinfunktion toteuttamista; kehittämistä voidaan toteuttaa myös myönteisten tienviittojen osoittamaan suuntaan; rakenteet, yhteisöt ja työtavat ovat ihmisten luomusta ja ihmiset voivat niitä myös muuttaa
- Tarvitsemme kuntiin, kolmannelle sektorille ja yksityisiin palveluihin vahvaa kiinnostusta antaa työyhteisöjään opetuksen, kehittämisen ja tutkimuksen areenoiksi; erityisesti tarvitsemme kuntia, joilla on motivaatio ja halu sitoutua toimimaan tulevaisuuteen tähtäävän uudenlaisen käytäntö-tutkimusyhteistyön aktiivisena osapuolena ja luomaan tällaiselle työlle pysyviä ja innostavia ympäristöjä.
- Tarvitsemme kykyä erottaa välittömästi tarpeelliset, lyhyen aikavälin toimet niistä toimista joilla luodaan alalle pitkäjänteisesti kestävää tietopohjaa ja sille rakentuvaa, vahvistuvaa osaamista.

